

УДК 327:913](470+571)

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ В УМОВАХ БАГАТОПОЛЯРНОГО ТРАНЗИТУ

RUSSIAN FEDERATION IN THE CONDITIONS OF MULTIPOLAR TRANSIT

РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ В УСЛОВИЯХ МНОГОПОЛЯРНОГО ТРАНЗИТА

Кондратенко О. Ю.

Кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: olegva@ukr.net

Kondratenko O. Yu.

Ph.D. (historical sciences), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: olegva@ukr.net

Кондратенко О. Ю.

Кандидат исторических наук, доцент, старший научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: olegva@ukr.net

Анотація. *Окреслено стан формування нової системи світового порядку та міжнародних відносин. З'ясовано, що відбувається перехід від постбіполярного до багатопольярного світоустрою. Наразі ж світ перебуває у стані транзитивного або транзитивного порядку, оскільки стара світ-система, що оформилася після завершення холодної війни відійшла в минуле, тоді як нова парадигма світоустрою є предметом невизначеності. США поступово відходять від своєї ролі світового лідера намагаючись зосередитися на внутрішніх проблемах. Серед нових центрів сили традиційно виділяють Китай, який дедалі нарощує свій вплив шляхом розширення економічної присутності в різних регіонах через інвестиції у виробничі та інфраструктурні проекти. Російська Федерація змушена домагатися компромісу від Заходу в сенсі визнання ним російської сфери стратегічних інтересів на регіональному та частково глобальному рівні з метою утвердження статусу одного із центрів впливу, зіставного за своєю могутністю із США та Китаєм. З'ясовано, що наявні в Росії ресурси не слугують повноцінним геополітичним підґрунтям для проектування глобального впливу. Саме тому РФ вдається до агресії та дестабілізації транзитивного світового порядку з метою підтримки керованого хаосу на різних напрямках.*

Ключові слова: *світовий порядок, світ-система, сфери впливу, Російська Федерація, зовнішня політика, геополітика, агресія.*

Abstract. *The state of formation of a new system of world order and international relations is outlined. It was found out that there is a transition from post-bipolar to multipolar world order. At the moment, the world is in a state of transit or transitive order, since the old world-system, which took shape after the end of the Cold War, went back to the past, while the new paradigm of the world order is the subject of uncertainty. The new world order, whose outline is more and more clearly distinguished by a distortion, is to be understood rather as a global mess that is a hallmark of the present stage of globalization. Under these circumstances, large, medium and small states are trying to find their place in the future of a multipolar world, which, according to the forecasts of most experts, will be multipolar. The United States is gradually moving away from its role as a world leader trying to focus on*

domestic issues. Among the new centers of power are traditionally China, which is increasingly expanding its influence by expanding its economic presence in different regions through investments in industrial and infrastructure projects. The Russian Federation is compelled to seek a compromise from the West in the sense of recognizing its Russian sphere of strategic interests at the regional and partly global level in order to affirm the status of one of the centers of influence comparable in its power with the USA and China. A major geostrategic task for Russia is the return of the world to the realities of the twentieth century, or during the rhetoric of classical realism, which prevailed such categories as "zones of influence", "buffer zones", "balance of power", "balance of interests". It has been found that the resources available in Russia do not serve as a full-fledged geopolitical basis for designing global influence. That is why the Russian Federation has resorted to aggression and destabilization of the transitive world order in order to support controlled chaos in different directions.

Key words: *world order, world system, sphere of influence, Russian Federation, foreign policy, geopolitics, aggression.*

Аннотация. *Определено состояние формирования новой системы мирового порядка и международных отношений. Выяснено, что происходит переход от постбиполярного к многополярному мироустройству. Теперь же мир находится в состоянии транзита или транзитивного порядка, поскольку старая мир-система, оформившаяся после завершения холодной войны, отошла в прошлое, тогда как новая парадигма мироустройства является предметом неопределенности. США постепенно отходят от своей роли мирового лидера пытаются сосредоточиться на внутренних проблемах. Среди новых центров силы традиционно выделяют Китай, который все больше наращивает свое влияние путем расширения экономического присутствия в различных регионах через инвестиции в производственные и инфраструктурные проекты. Российская Федерация вынуждена добиваться компромисса от Запада в плане признания им российской сферы стратегических интересов на региональном и частично глобальном уровне с целью утверждения статуса одного из центров влияния, сопоставимого по своей мощи с США и Китаем. Выяснено, что имеющиеся в России ресурсы не служат полноценной геополитической основой для проектирования глобального влияния. Именно поэтому РФ прибегает к агрессии и дестабилизации транзитивного мирового порядка с целью поддержки управляемого хаоса на разных направлениях.*

Ключевые слова: *мировой порядок, мир-система, сферы влияния, Российская Федерация, внешняя политика, геополитика, агрессия.*

Постановка проблеми. В умовах сучасних регіональних та глобальних турбуленцій все частіше постає питання необхідності наукового аналізу сутності, стану та перспектив розвитку світового порядку й визначення місця в ньому ключових геополітичних акторів та центрів сили. Трансформація геополітичної картини світу змушує наукову громадськість замислитися над низкою факторів та причин глобальної турбулентності, що захопила всіх без винятку акторів сучасних міжнародних відносин. З великою долею впевненості можна твердити, що ключове місце у світовій політиці належить саме міжнародним організаціям (урядовим та неурядовим) та великим державам, суверенна поведінка яких значною мірою визначає динамічну сутність як регіональних, так і глобальних політико-економічних та безпекових процесів. Нинішня картина транзитивного світу, який постав із завершенням холодної війни та колапсу Ялтинсько-Потсдамської системи, свідчить передусім про його фінальну стадію, однак досі невідомо, якою буде постмодерна світ-система, що змінить перехідний світопорядок. Наразі прогнозується безліч варіантів майбутнього світоустрою – від півтораполярного, уніполярного та нового двополюсного до глобального

багатополюсного концерту, базованого на балансі сил світових геополітичних центрів. При цьому зрозумілим стає те, що новий світовий порядок, за всіма параметрами, навряд чи відрізнятиметься стабільністю та стане константнішим порівняно з періодом холодної війни та похолодного миру. До того ж, нинішня поведінка великих держав *a-priori* суперечить їх головному обов'язку – бути гарантами міжнародної стабільності та сталого політико-економічного розвитку. Весь геополітичний простір таким чином дедалі більше перетворюється на гігантську «лабораторію», на базі якої великі держави проводять свої часто антисоціальні експерименти та змагання з переналаштування світу відповідно до своїх стратегічних інтересів.

Мета статті – висвітлення ролі й місця Російської Федерації у формуванні нового світового порядку, а також дестабілізації транзитивної світ-системи.

Аналіз основних досліджень та публікацій. По мірі активізації гібридної агресії Російської Федерації на різних напрямках та рівнях зростала й наукова увага наукової спільноти до цієї проблеми як українських, так і зарубіжних науковців. Серед робіт, що стосуються проблематики Росії й напрямків її геостратегії на пострадянському просторі, варто назвати праці О. Волошина [2], Р. Гарата [3], А. Гольцова [5], Р. Жангожі [12], Г. Зеленько [13], І. Мельничука [21], Л. Чекаленко [32] тощо. Питанням безпеки, реакції Заходу щодо російської агресивної політики на різних рівнях, присвятили свою наукову увагу такі українські науковці, як О. Алексеїченко [1], С. Гвоздков [4], В. Горбулін [6], М. Дорошко [10], Д. Дубов [11], О. Кондратенко [33], Б. Левик [19], М. Ожеван [22], Б. Парахонський [23], М. Розумний [25] тощо. Серед публікаційного загалу варто виділити новаторське монографічне дослідження І. Хижняка [31] у якому автор спираючись на праці українських та зарубіжних дослідників, прагне дати комплексний системно-історичний аналіз запропонованого ним дискурсу нового феномену, що з'явився на теренах країн пострадянського простору і сформульований як субрегіональне, підсистемне утворення "*omnes et singulos*" (разом і окремо). В цілому тематика, що нами розглядається знайшла відображення у безлічі наукових розвідок, утім наразі не зайвим буде комплексне аналітичне прочитання поведінки РФ в умовах багатополлярного транзиту.

Виклад основного матеріалу. Дедалі розгортається дискурс в наукових і експертних колах відносно статусу РФ на міжнародній арені. Варто зробити екскурсивний відступ задля короткої характеристики розкладу геополітичних сил на міжнародній арені. У разі, якщо говорити про геостратегічний баланс на міжнародній арені, зазначимо, що згідно з лівовою часткою сучасних прогнозів, США дедалі більше втрачатимуть роль гаранта міжнародної безпеки та модератора ліберально-демократичних цінностей у світі. Свідченням зниження геополітичних можливостей найпотужнішої держави світу є невдалі спроби Білого дому забезпечити перемогу ліберально-демократичних цінностей шляхом зміни правлячих режимів в Афганістані, Іраку, Єгипті, Лівії, де нині домінує політико-економічна деструкція. До того ж, за зазначеними державами остаточно закріпилася репутація *failed state* та поширювачів міжнародного тероризму, екстремізму, нелегальної міграції, наркоторгівлі тощо. Тож, стратегія США, спрямована на подолання негативних явищ через насадження лояльних урядів, не виправдала сподівань Вашингтона. Насторогу нині викликає дедалі жорсткіше зіткнення геостратегічних інтересів великих держав у різних регіонах на тлі прискорення трансформації транзитивної світ-системи.

Тим часом претензії на світову першість у новій світ-системі висуватиме Китай, який уже фактично набув ролі гегемона в більшій частині Східної півкулі та прагне потіснити позиції США в АТР і на пострадянському просторі, насамперед шляхом реалізації інфраструктурних мегапроектів на кшталт «Економічного поясу нового Шовкового шляху» (більш відомого як «Один пояс, один шлях»), а також інвестицій в енергосектор центральноазіатських держав. Нагадаємо, що новий китайський торговельно-інфраструктурний проект зі створення спільної осі «Захід – Євразія»

реалізується під гаслом «Один пояс, один шлях». Ініціатива «Один пояс, один шлях», яка охоплює також проекти «Економічний пояс Великого Шовкового шляху» та «Морський Шовковий шлях XXI ст.», покликана забезпечити створення трансконтинентального торговельно-економічного простору шляхом сприяння руху вантажів і пасажирів із Китаю до ЄС сухопутними та морськими коридорами. Разом із тим, завдяки використанню цього маршруту Китай також розробляє стратегію постачання своїх товарів до Африки.

Водночас поліполярний світ, за який, зокрема, поряд із Росією виступають такі потужні держави як Китай та Індія, навряд чи забезпечить підтримку міжнародної стабільності та безпеки. Більше того, модель багатопольярного світоустрою може спровокувати черговий (нехай і «гібридний») світовий конфлікт, за умов порушення хиткого балансу великих держав чи можливих коаліцій. Тут варто згадати, що саме порушення балансу сил у Європі за часів існування Вестфальської, Віденської та Версальсько-Вашингтонської міжнародних систем призвело до масштабних конфліктів – два з яких були глобальними. Таким чином, масштабні збройні протистояння та світові війни, як відомо, завжди передували зміні світового порядку. Отож, новий світовий порядок, контури якого дедалі чіткіше вирізняються деструктивом, з огляду на теорію хаосу, варто розуміти радше як світовий безлад, що є характерною рисою сучасного етапу глобалізації та проникає у повсякденне життя та свідомість сучасного індивіда.

За нинішніх геополітичних обставин, цілковито відкидаючи політичний ідеалізм, керуючись постулатами *Geopolitic/Realpolitik* XIX ст. та порушуючи при цьому ключові норми міжнародного права, Російська Федерація ставить стратегічні переваги та поле для геополітичного маневру вище за будь-які морально-етичні правила поведінки держав на світовій арені. У такій ситуації конфлікти є неминучими, тим паче, коли пріоритет надається жорсткій силі на тлі цинічного ставлення до мотивів та інтересів інших держав [17]. Не варто розраховувати на те, що Росія, яка сама обирає як ворогів, так і союзників, змириться найближчим часом із поразкою в холодній війні, а тому питання власних геостратегічних інтересів буде дедалі гучніше лунати з вуст її керманичів. Потенційний великий конфлікт Росії із Заходом за всіма ознаками не буде схожим на півстолітнє американсько-радянське ідеологічне протистояння, а однією з його причин, напевне, стане чергове повторення віковичного російського питання: «якщо Росія – єдина національна держава, де лежать її кордони і які відносини повинні бути з її сусідами» [29]?

Росія, як відомо, не визнала системи міжнародної безпеки, що склалася після завершення холодної війни. За умов формування нового світоустрою Російській Федерації дедалі важче обирати систему коаліцій і союзів, завдяки яким вона змогла би відігравати свою традиційну роль потужного геополітичного актора. Зважаючи на це, Росія на певних напрямках змушена домагатися компромісу від Заходу в сенсі визнання ним російської сфери стратегічних інтересів на регіональному та частково глобальному рівні з метою утвердження статусу одного із центрів впливу, зіставного за своєю могутністю із США та Китаєм. Надважливим геостратегічним завданням для Росії є повернення світу до реалій XX ст., або в період риторики класичного реалізму, у якій превалювали такі категорії як «зони впливу», «буферні зони», «баланс сил», «баланс інтересів» тощо [9]. Росія намагається постійно спекулювати на тому, що на її природні ресурси зазіхають США, які нібито проштовхують ідею їх приналежності всьому світу. Зокрема, акцентують на явно вирваному з контексту вислові колишнього держсекретаря США К. Райс, яка у 2006 р. заявила про несправедливість того, що «...такою землею як Сибір володіє лише одна країна, а така невелика кількість людей бездарно розпоряджається такою територією» [16].

Російська агресія проти Молдови, Грузії та України викликана неприйнятністю для РФ зовнішньополітичного курсу цих держав, що спрямований на зближення з

європейськими та євроатлантичними структурами. З метою тиску на прозахідно налаштовані пострадянські країни Росія вдалася до збройної агресії з подальшим «заморожуванням» конфліктів та створенням на їх суверенних територіях квазідержавних утворень на кшталт ПМР, Абхазії, Південної Осетії тощо. Водночас такими діями вона домагається перетворення названих держав на «сіру» буферну зону безпеки між нею та ЄС і НАТО.

Російська Федерація прагне поширення свого силового впливу й за межами пострадянського простору. Так, через участь у сирійському конфлікті на боці авторитарного режиму Б. Асада, РФ демонструє свою роль глобальної держави, здатної поряд із США впливати на ключові проблеми міжнародної безпеки. Задля посилення своєї глобальної присутності Росія вдається до використання цілого набору новітніх інструментів, як от: пропаганда та дезінформація світової громадськості через соціальні мережі, російські та лояльні до неї ЗМІ з метою «м'якого» примусу світової громадськості до прийняття російської точки зору; підтримка проросійських та націоналістичних політичних сил у країнах Євросоюзу; втручання у виборчі кампанії пострадянських країн, а також країн ЄС і США, зокрема й шляхом кібератак; координація власних геостратегічних інтересів з країнами Азії, Африки та Латинської Америки – передусім з тими, що перебували у сфері геополітичного впливу СРСР та наразі проявляють політичні симпатії до РФ, а також не сприймають політики глобального лідерства США.

З огляду на вищезазначене, В. Путін намагається прощтовхувати власне бачення майбутнього світу через встановлення нової біполярності у такому собі форматі «Ялта-2». Відповідно до цієї бажаної Москві моделі, провідні позиції на міжнародній арені, у середньотерміновій перспективі, мають зайняти лише два геополітичні суб'єкти – Російська Федерація та США, як такі, що зберігають досвід забезпечення балансу двополюсності та зможуть тим самим визначати сфери впливу і стабільність нового світоустрою. У такій зовнішньополітичній позиції РФ мабуть найбільше виявляється суперечливість її геостратегії та геополітики, оскільки, з одного боку, Росія активно підтримує побудову багатопольярного світу, а з іншого (зважаючи на події останніх років) – домагається відродження біполярності через спробу домовитися із США щодо розподілу сфер впливу в Європі, а в перспективі й у світі. Одним із головних завдань для Росії в контексті глобальної геостратегії – є спроба довести США неспроможність реалізації моделі однополюсності в сучасній системі геополітичних координат.

Щодо США Росія прагне підтримувати ізоляціоністські тенденції, вітати обмеження геостратегічних і геополітичних інтересів США американським континентом. Упродовж 2014–2015 рр., на тлі розгортання конфлікту в Україні інспірованого РФ, із вуст російських дипломатів доволі часто було чути заклик до великих гравців світової політики – сісти за стіл переговорів й обговорити «нові» правила гри. Примітно, що до 70-річного ювілею Ялтинської конференції її значимість для Європи представлена російськими ЗМІ в позитивному світлі, утім більшість незалежних експертів та журналістів розглядають події в Ялті як поразку Заходу, який пішов на поступки Й. Сталіну у сенсі майбутнього Європи, символом чого стала радянська окупація її східної частини [18]. Нині ж Росія домагається від Заходу неписаного укладання еквіваленту Ялтинської угоди, що полягатиме у визнанні та закріпленні за Росією особливої зони інтересів, насамперед на пострадянському просторі, що на думку Москви стане механізмом унеможливлення розгортання регіональних криз на кшталт конфлікту довкола України [26].

Інакше кажучи, Росія вочевидь пропонує укласти неформальну угоду щодо поділу світу на сфери впливу та подальше їх закріплення за провідними світовими гравцями. Схоже на те, що Росія також активно бере до уваги «рекомендований» С. Хантінгтоном світовий порядок, який передбачає: центральна чи провідна держава кожної цивілізації з метою недопущення конфліктів має комунікувати із центральними державами інших

цивілізації та не дозволить малим прикордонним державам вирішувати будь-що самостійно. У такій геополітичній схемі сусіднім країнам Росії відводиться роль буферної/лімітрофної зони [18].

Ознаками керованого хаосу за нинішніх умов транзитивного переходу до нового світопорядку є розширення палітри регіональних і локальних конфліктів, що вирізняються як неактивними («замороженими») фазами, так і відкритим збройним протистоянням. Найбільш напруженими регіонами сучасності стали пострадянський простір та Близькосхідний регіон. В обох зазначених регіонах розширює свою геополітичну присутність Росія саме через підтримку динаміки дестабілізації в Сирії та Україні, які стали новими біфуркаційними точками протистояння на геополітичній карті світу. Тож, зважаючи на ситуацію, саме Україна та Сирія перетворилися на поле геополітичного протистояння великих держав, що намагаються закріпити зону свого впливу на пострадянській та близькосхідній периферії. На особливу увагу претендує геостратегія Російської Федерації, яка вже стала суб'єктом/учасником прихованої агресії в регіональних конфліктах. Відкинувши класичну (ліберальну) модель "*soft power*", РФ намагається відтепер діяти з позиції сили, відстоюючи таким чином свої геостратегічні інтереси на регіональному та глобальному рівнях. Задля реалізації стратегії щодо посилення своєї геополітичної присутності, Росія останнім часом вдається до використання цілого переліку новітніх інструментів нелінійного («гібридного») впливу, у яких інформаційна складова превалює над воєнним фактором.

Москва доволі активно лобіює ідею «русского мира», зокрема щодо розширення зв'язків Росії зі співвітчизниками як близького (пострадянського), так і далекого зарубіжжя. У цьому контексті активно формується досить агресивна стратегія захисту росіян, що проживають за межами РФ. Така стратегія не відкидає навіть відкритого військового вторгнення з метою захисту співвітчизників в інших країнах, що зокрема зафіксовано й у ключових документах із забезпечення зовнішньої політики. Задля підтримки міжнародного авторитету в контексті великоруської ідеї Кремль активно просуває та підтримує імідж російської мови та культури у світі, організовуючи тим самим спеціальні центри, товариства та культмасові заходи за кордоном. До реалізації геостратегії РФ досить активно залучається й РПЦ, яка набула ролі однієї з основ «русского мира». Типовим прикладом участі РПЦ у забезпеченні державної стратегії є збереження її церковних парафій в Україні, Білорусі, Молдові, Казахстані, Латвії, Естонії тощо. Саме ідентифікація православних вірян із РПЦ, а не національними церквами власних країн слугує додатковим механізмом забезпечення духовного й ідеологічного регіонального впливу Росії. Водночас як потужний геополітичний засіб Росія продовжує використовувати такі важелі як енергоресурси, зокрема через встановлення немотивовано завищеної ціни на них для зовнішніх споживачів, а то й узагалі шляхом перманентної маніпуляції постачання природного газу євразійським і європейським реципієнтам.

У свою чергу, Росія презентує свій потужний ядерний арсенал як засіб шантажу, передусім щодо Заходу. Загалом же, ураховуючи нинішню геополітичну поведінку Росії, можна констатувати, що межі в застосуванні нею "*soft power*" і "*hard power*" є надто розмитими, а то й узагалі зникають. При цьому геостратегічне планування РФ кардинально йде в розріз із її діями на світовій арені, які дедалі більше відрізняються спонтанністю та цілком залежать від ситуативної геополітичної кон'юнктури. Загалом же, у Росії відбувається виродження стратегічного геостратегічного планування та класичної зовнішньої політики держави, яка дедалі більше трансформується в зовнішньополітичну тактику та підміняється класичною геополітикою імперськості.

Одним із ключових аспектів російської стратегії є створення своєрідної аури антизахідного тренду. Російська Федерація після років очікування, що інколи ототожнюється з політикою візантизму, вдало обрала час для імперського ревізіонізму. Відбулося співпадіння багатьох факторів, які наклалися на російський імперський

реваншизм, серед них: криза ЄС, втома США від світового лідерства, пробудження ісламського світу, геополітичні та гео економічні амбіції Китаю, пробудження ісламського світу, економічна криза та криза міжнародного права і міжнародних безпекових інституцій. Як вважає відомий український аналітик та співавтор стратегій зовнішньополітичного розвитку України, академік В. Горбулін, РФ пропонує новий світопорядок, альтернативний тому, що склався унаслідок кризи євроатлантичних цінностей. Цей новий порядок, за його словами, співпадає з політикою Б. Асада в Сирії, Н. Мадуро у Венесуелі, резонує з політикою Китаю, Ірану, Туреччиною, об'єднує крайніх лівих в Греції, крайніх правих Угорщини та всі можливі радикальні сили в Європі [7].

Саме Росія наразі стала однією з небагатьох країн, яка *de facto* керується постулатами класичної геополітики, розширяючи при цьому свій вплив у тому числі за рахунок анексії територій інших держав. З огляду на це політика Росії за досить тривалий історичний період не відзначилася помітною еволюцією та не зазнала кардинальних змін. Свого часу ідейний натхненник істеблішменту СРСР К. Маркс на початку 1867 р. виступив на мітингу польських робітників у Лондоні із заявою: «Я запитую вас, що ж змінилося? Чи зменшилася небезпека з боку Росії? Ні, тільки розумове засліплення панівних класів Європи сягнуло межі. Насамперед, за визнанням її офіційного історика Карамзіна, незмінною залишається політика Росії. Її методи, її тактика, її прийоми можуть змінюватися, але дороговказ цієї політики, світове панування, залишається незмінним». Справді, що ж змінилося, передусім коли йдеться про сліпоту панівних класів Європи? Нині цим питанням задаються західне та вітчизняне наукове співтовариство [20].

Після розпаду СРСР, поряд з утворенням геостратегічного та безпекового вакууму в Центрально-Східній Європі, виникла й колосальна асиметрія у потенціалах та відносинах між Росією і недавнім геополітичним суперником США. Водночас стало зрозуміло, що з огляду на наявні ресурси Росія більше не може претендувати на світову гегемонію, а тому планує утвердитися як один із двох чи трьох центрів у майбутньому світопорядку [30]. Як зауважує В. Горбулін: «...прихід до влади В. Путіна можна вважати початком пошуку Москвою власної моделі "геостратегії реваншу", метою якої є комплекс завдань, ключове з яких – поступове, але неухильне відновлення російської впливовості та значущості на міжнародній арені» [6]. У риториці В. Путіна постійно простежується образа щодо Заходу, який, за його словами, не «запрошує» Росію до участі в розв'язанні глобальних проблем і запобіганні викликам сучасності – одним словом не сприймає її у якості рівноцінного партнера та вдається до стримування. Зокрема підкреслюється, що Європа прагне вибудувати нові завіси, бар'єри та розділювальні лінії [24, с. 47].

Можна також говорити про значний вплив внутріполітичного стану на формування в Росії геостратегічного порядку денного. До того ж, такий вплив відбувається переважно в межах класичної вертикалі – як на рівні влади, так і суспільних інституцій. Російський істеблішмент намагається провадити саме ту політику, яка врешті відволікатиме соціум від економічних негараздів і зниження життєвих стандартів. Своїми діями знизу російське суспільство формує запит на повернення РФ статусу великої держави на кшталт того, який мав свого часу Радянський Союз. Така ситуація зумовлена тим, що як переважна більшість російського політикуму, так і російського суспільства досі страждає «фантомними болями» після «ампутації» радянської імперії. З огляду на це і можна говорити про майже цілковитий збіг у Росії національних інтересів суспільства, особистості та держави. Усе ж брак наявних у Росії ресурсів змушує поки що відмовлятися від масштабних геополітичних кроків як на пострадянському просторі, так і за його межами. Саме тому Росії доводиться коригувати власну геостратегію в межах геополітичної осі «Росія – ЄС – США», урахувавши асиметричну сутність міжнародної

ситуації. Прикладом асиметричної стратегії Росії можна вважати її спроби руйнування європейської та трансатлантичної єдності шляхом підтримки євроскептицизму, популізму, «експорту» корупції, маніпулятивного експорту енергоресурсів тощо.

Та чи не найголовнішим завданням для РФ є реанімація євразійської імперії через механізм розширення впливу унаслідок загарбання територій суверенних держав. Як стверджує І. Хижняк: «знакова властивість ностальгії за імперією в умовах поки що не досить зміцнілої демократії в Росії стала маркером активного відродження постімперського популізму» [31, с. 122]. Саме апеляція до імперських символів перетворюється на справжню квазіологічну парадигму як внутрішнього управління, так і зовнішньополітичного розвитку Російської держави. РФ попри обмеженість ресурсної бази намагається зміцнити свій геополітичний статус, передовсім в Євразії де вона бачить себе сполучною трансрегіональною ланкою між Європою та АТР, а також важливим донором безпеки й стабільності на континенті.

Можна говорити про те, що природа агресивної політики Росії має свої історичні корені та традиції. Політика Росії за весь період її півтисячолітньої історії була головним чином спрямована на постійне розширення територіальних здобутків як у західному, так і східному напрямках. Загарбання нових територій є та залишається для Росії критично важливим механізмом посилення її геополітичного впливу на сусідні країни та способом виходу до ключових морських шляхів. Російське суспільство наразі не в змозі подолати постімперський синдром, від якого у свій час відмовилися Британія, Іспанія, Франція та інші «імперіалістичні» та колоніальні держави, що перетворився зараз на національний комплекс і гальмо інноваційного прогресу. Такий архетип колективного підсвідомого став справжнім імперським симулякром, що переслідує Росію вже третє десятиріччя поспіль. Утім, цілком правомірно можна стверджувати, що експансіоністська політика є ірраціональною. Приміром, навіть відомий російський дипломат О. Горчаков свого часу зауважив: «для Росії розширення території є розширенням її слабкості». Через два століття його слова підтвердив відомий російський письменник і громадський діяч О. Солженіцин, який хоч і не мислив майбутнього Росії без східнослов'янського ядра, у своєму есе «Як нам облаштувати Росію» наголосив на тому, що в Росії більше не лишилося ресурсів на імперію (ані духовних, ані господарських), а імперія «...висмоктує сили та прискорює нашу загибель» [27]. Водночас відомий російський економіст-міжнародник, професор В. Іноземцев акцентував на тому, що відродження Росії як великої держави означатиме її протиставлення всьому світові. А для того, щоб Росії увійти до клубу провідних економічних центрів їй доведеться попрощатися з ілюзією великодержавності [14, с. 68]. В цілому ж західні експерти, зокрема Г. Кіссінджер, стверджували, що внутрішні реформи в Росії тільки зміцняться, якщо країні, уперше за всю її історію, дати стимул зосередитися на розвитку власної національної території [15, с. 745].

Для РФ важливим є балансування геополітичних векторів як за напрямком «Захід – Схід», так і «Північ – Південь». Ураховуючи останнє, Росія реалізує свою геостратегію в межах ряду ключових дисконентуальних поясів:

- по-перше, одним із головних завдань для РФ залишається збереження впливу над пострадянськими країнами як сфери особливої стратегічної відповідальності. Саме тому реалізація геостратегії сучасної Росії передбачає формування нею сфер впливу та буферних (лімітрофних) зон на пострадянському просторі. Основне завдання Росії в Євразії полягає в запобіганні вступу пострадянських країн до євроатлантичних структур. Паралельно Росія вдалася до формування власної організації ЄАЕС, що покликана дати можливість остаточно закріпити право Росії на геополітичний контроль процесів у пострадянському регіоні;
- по-друге, попри те, що важливою метою для Росії досі залишається оптимізація відносин із США задля спільної участі у врегулюванні глобальних безпекових проблем, на «східному фланзі» ключовим напрямком політики є встановлення партнерства з Китаєм. Завдяки цьому РФ розраховує на створення геополітичного

союзницького тандему, покликаного стати геостратегічною протиположністю США та забезпечити баланс сил у світі. Саме тому, на думку Москви, відбудеться остаточне оформлення нового світопорядку;

- по-третє, Росія у віддаленій перспективі планує очолити «консервативний інтернаціонал» шляхом відновлення авторитету, а з ним і геополітичного впливу в тих регіонах, де до 1991 р. його забезпечував СРСР. Ідеться, передусім, про Близький Схід, Південно-Східну Азію, Африку та Латинську Америку. До цього варто також додати Арктичний регіон, де Росія активно намагається закріпитися як держава, що має право на значну частину його території та природних ресурсів. Із цією метою РФ розгортає в Арктиці мережу військових баз та проводить відповідні навчання [28, с. 363–365].

Висновки. Таким чином, можемо спостерігати транзит від постбіполярності до нового світопорядку. Попри тривалий дискурс стосовно майбутнього світоустрою можна з упевненістю стверджувати, що прийдешня світ-система принаймні не буде схожою на жодну з тих, що існували від часів Вестфальського миру. Майбутній світоустрій так чи інакше буде залежати від міжнародної політики, геополітичної активності та поведінки великих держав-центрів проектування глобального впливу – головно США, КНР, ЄС та Індії. Власне така геополітична квадрига у значній мірі й буде визначати сутність мультиполярності й балансувати світ-систему в цілому. Однак досі відкритим лишається питання щодо рівня залученості та ступеня впливу середніх і малих держав на порядок денний формування й майбутнього конструкту нової світ-системи.

Встановлено, що Російська Федерація за більшістю ресурсних параметрів та рівнем впливу на світові процеси й перебіг міжнародних подій відноситься саме до когорти середніх регіональних держав. Не маючи реальних підстав для переходу у категорію великих держав, які визначатимуть майбутнє світу, РФ вдається до дестабілізації транзитивного світопорядку через перманентне розпалювання й підтримку криз на пострадянському просторі, Близькому Сході та інших регіонах. Константною також залишається й експансіоністська стратегія Росії, спрямована на розширення території та просторового впливу, зокрема й силовими засобами. Однак, політика імперського експансіонізму є ключовою причиною неможливості перетворення Росії на демократичну державу з високотехнологічною ринковою економікою та неагресивною зовнішньою політикою. В цілому ж геостратегія РФ, спрямована на реставрацію трансрегіоналізму, нової євразійської імперії та відновлення статусу наддержави через дестабілізацію транзитивного світового порядку на регіональному й глобальному рівні є безперспективною.

Список використаних джерел

1. Алексейченко О.В. Політика Російської Федерації щодо «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 2015. 26 с.
2. Волошин О.А. Митний союз та політика регіонального лідерства Росії на сучасному етапі. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2012. Вип. 18. С. 65–70.
3. Гарат Р.М. Військово-політична інтеграція Співдружності Незалежних Держав у кін. ХХ – на поч. ХХІ ст.: політико-інституційні аспекти. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. 480 с.
4. Гвоздков С. Зони нестабільності на теренах СНД як інструмент реалізації геополітичних цілей Росії. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: «Історія»*. 2014. Вип. 1. Ч. 3. С.88–92.
5. Гольцов А.Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 392 с.
6. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Дзеркало тижня*. 2015. 23–30 січ. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>.

7. Горбулін В. Путінська Росія приречена на протистояння із Заходом та програв. URL: <http://ksf.openukraine.org/ua/news/1488-volodimir-gorbulin-putinsyuka-rosija-prirechena-na-protistojannya-iz-zahodom-ta-progrash>.
8. Горбулін В.П., Власюк О.С., Кононенко С.В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи китайська стіна. Київ: НІСД, 2015. 132 с.
9. Дедей В. Плани Путина в Україні и Балтії. URL: <http://hyser.com.ua/politics/nastupleniya-do-vyborov-ne-budet-planu-putina-v-ukraine-i-baltii-dzherelo-fakty-ictv-ua-102444>.
10. Дорошко М.С. Придністровський конфлікт в Республіці Молдова: геополітичний контекст. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 114. Ч. 1. С. 3–10.
11. Дубов Д.В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва. Київ: НІСД, 2014. 328 с.
12. Жангожа Р.Н., Кузьменко В. Евроазиатский транспортный коридор: *Украина и Россия в системе международных отношений: стратегическая перспектива*: монографія. Київ, 2001. С. 32–41.
13. Зеленько Г.І. Концепція «третьої хвилі» демократизації і пострадянський простір. *Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору*: монографія / за ред. А. Бульвінського. ДУ «Інститут всесвітньої історії» НАН України. Київ: Вид-во «Фенікс», 2017. С. 18–32.
14. Иноземцев В. Россия в системе международных отношений XXI века. *Международная жизнь*. 2002. № 1/2. С. 67–81.
15. Киссинджер Г. Дипломатія / пер. с англ. В. Львова; послесл. Г. Арбатова. Москва: Ладомир, 1997. 848 с.
16. Кому принадлежат наши природные богатства? URL: <http://www.ohotniki.ru/hunting/societys/societys/article/2014/09/08/642259-komu-prinadlezhat-nashi-prirodnyie-bogatstva.html>.
17. Коткин С. Вечная геополитика России. URL: <http://inosmi.ru/politic/20160822/237601288.html>.
18. Кудорс А. «Русский мир» – от концепции «мягкой силы» до обоснования войны. URL: <http://inosmi.ru/sngbaltia/20150417/227571026.html#ixzz3XysjH8km>.
19. Левик Б. Військова безпека пострадянських республік 1991–2011 рр. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2012. 380 с.
20. Лосєв І. Горбачов, Єльцин і наші ілюзії. *День*. 2015. 10 січ.
21. Мельничук І.М. Інтеграційні проекти Російської Федерації на пострадянському просторі: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 400 с.
22. Ожеван М.А. Неоімперська «доктрина Путіна» та «українська криза» в оцінках західних експертів. *Регіональні стратегії США і Європи: зовнішньополітичний і безпековий вимір*: монографія. Київ: Центр вільної преси, 2016. С. 489–506.
23. Парахонський Б.О. Стратегічні інтереси України в країнах Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки: монографія. Київ: НІСД, 2001. 134 с.
24. Путин В.В. С современной Россией выгоднее дружить и надежно сотрудничать. *Россия в глобальном мире 2000–2011*: хрестомат.: в 6 т. Москва: Аспект пресс, 2012. Т. 1. С. 43–49.
25. Режим Путина перед викликами часу: аналіт. доп. / М.М. Розумний, І.В. Валюшко, Р.В. Власенко та ін.; за заг. ред. М.М. Розумного. Київ: НІСД, 2017. 84 с.
26. Россия хочет получить эквивалент Ялтинского соглашения. URL: <https://lenta.ru/articles/2015/06/10/stent>.
27. Солженицын А. Как нам обустроить Россию. URL: http://www.lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/s_kak_1990.txt
28. Стент А. Почему Америка и Россия не слышат друг друга? Взгляд Вашингтона на новейшую историю российско-американских отношений / пер. с англ. Е. Лалаян. Москва: Манн, Иванов и Фебер, 2015. С. 363–365.

29. Страшный «Прогноз событий XXI века» начинает сбываться. URL: <https://ru.insider.pro/opinion/2015-12-04/strashnyi-prognoz-sobyti-xxi-veka-nachinaet-sbuvatsia>.

30. Тренин Д. От Большой Европы к Большой Азии? Китайско-российская Антанта. URL: http://carnegie.ru/2015/05/13/ru-60066/i8ho?mkt_tok=3RkMMJWWfF9wsRojua%2FOZKXonjHpfsX67e4kUKOg38431UFwdejKPMjr1YcISst0a.

31. Хижняк І.А. Від «навіки разом» до "omnes et singulos" (разом і окремо). Україна у системному протистоянні глобальних полюсів сили: монографія. Київ: Саміт-Книга, 2018. 416 с.

32. Чекаленко Л. Інтеграційний проект: Союзна держава Росії та Білорусі. URL: foreignaffairs.com/en/expert-opinion/view/article/integraciinii-proekt-sojuzna-derzhava-rosiji-ta-bilorus.

33. Kondratenko O.Yu. Ukraine as a geopolitical priority of the Russian Federation. *Historia i Polityka*. 2016. No 16 (23). P. 101–113.

References

1. *Alyksyeychenko O.V.* (2015) 'Polityka Rosijs'koyi Federaciyi shhodo "zamorozhenykh" konfliktiv na postradyans'komu prostori' [Russian Federation policy on "frozen" conflicts in the post-Soviet space]: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.04, Kyiv, 26 s.
2. *Voloshy'n O.A.* (2012) 'Mytnyj soyuz ta polityka regionalnogo liderstva Rosiyi na suchasnomu etapi' [Customs Union and the policy of regional leadership of Russia at the present stage]. *Naukovyy visnyk Dyplomatychnoyi akademiyi Ukrayiny* 18: S. 65–70.
3. *Garat R.M.* (2012) 'Vijs'kovo-politychna integraciya Spivdruzhnosti Nezalezhnnykh Derzhav u kin. XX – na poch. XXI st.': polityko-instyucijni aspekty [Military-political integration of the Commonwealth of Independent States in the end. XX – at the beginning XXI century: political and institutional aspects], Chernivci: Chernivecz'kyj nac. un-t, 480 s.
4. *Gvozdkov S.* (2014) 'Zony nestabil'nosti na terenax SND yak instrument realizaciyi geopolitychnykh cilej Rosiyi' [Instability zones within the CIS as an instrument for realizing Russia's geopolitical goals]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Gnatyuka. Seriya: "Istoriya"* 1 (3): S. 88–92.
5. *Golczov A.G.* (2018) 'Geopolitychnyj vymir strategiyi Rosijs'koyi Federaciyi na postradyans'komu prostori' [Geopolitical dimension of the Russian Federation strategy in the post-Soviet space], Kyiv: Centr uchbovoyi literatury, 392 s.
6. *Gorbulin V.* (2015, 23 sichnya) "Gibrydna vijna" yak klyuchovyj instrument rosijs'koyi geostrategiyi revanshu' [Putin's Russia is doomed to confront the West and lose]. *Dzherkalo tyzhnya*. Available at: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyana-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>
7. *Gorbulin V.* (2018, 13 kvitnya) 'Putinska Rosiya pryrechena na protystoyannya iz Zaxodom ta progrash' [Putin's Russia is doomed to confront the West and lose]. Available at: <http://ksf.openukraine.org/ua/news/1488-volodimir-gorbulin-putinsyuka-rosija-prirechena-na-protistojannya-iz-zahodom-ta-progrash>
8. *Gorbulin V.P., Vlasjuk O.S., Kononenko S.V.* (2015) 'Ukrayina i Rosiya: dev'yatyj val chy kytajs'ka stina' [Ukraine and Russia: the ninth shaft or the Chinese wall], Kyiv: NISD, 132 s.
9. *Dedey V.* (2016, 4 avgusta) 'Plany Putina v Ukraine i Baltii' [Putin's plans in Ukraine and the Baltic]. Available at: <http://hyser.com.ua/politics/nastupleniya-do-vyborov-ne-budet-plany-putina-v-ukraine-i-baltii-dzherelo-fakty-ictv-ua-102444>
10. *Doroshko M.S.* (2013) 'Prydnistrovs'kyj konflikt v Respublici Moldova: geopolitychnyj kontekst' [Transnistrian conflict in the Republic of Moldova: geopolitical context]. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn* 114 (1): S. 3–10.
11. *Dubov D.V.* (2014) 'Kiberprostir yak novyj vymir geopolitychnogo supernyctva' [Cyberspace as a new dimension of geopolitical rivalry], Kyiv: NISD, 2014, 328 s.
12. *Zhangozha R.N., Kuz'menko V.* (2001) 'Evroaziatskij transportnyj koridor: Ukraina i

- Rossija v sisteme mezhdunarodnyh otnoshenij: strategicheskaja perspektiva: monografiya' [Eurasian transport corridor], Kiiiv, S. 32–41.
13. *Zelen'ko G.I.* (2017) 'Konceptsiya "tret'oyi xvyli" demokratizaciyi i postradyanskyj prostir. Osoblyvosti suspil'no-politychnoyi modernizaciyi krayin postradyans'kogo prostoru: monografiya' [The concept of the "third wave" of democratization and post-Soviet space] / za red. A. Bul'vins'kogo. DU "Instytut vsesvitn'oyi istoriyi" NAN Ukrayiny, Kyiv: Vyd-vo "Feniks", S. 18–32.
14. *Inozemcev V.* (2002) 'Rossija v sisteme mezhdunarodnyh otnoshenij XXI veka' [Russia in the system of international relations of the XXI century]. *Mezhdunarodnaja zhizn'* 1/2: S. 67–81.
15. *Kissindzher G.* (1997) 'Diplomatija' [Diplomacy] / per. s angl. V. L'vova; poslesl. G. Arbatova, Moskva: Ladomir, 848 s.
16. *Komu prinadlezhat nashi prirodnye bogatstva?* (2014, 8 sentjabrja) [Who owns our natural wealth] Available at: <<http://www.ohotniki.ru/hunting/societys/societys/article/2014/09/08/642259-komu-prinadlezhat-nashi-prirodnyie-bogatstva.html>>
17. *Kotkin S.* (2016, 22 avgusta) 'Vechnaja geopolitika Rossii' [Eternal geopolitics of Russia]. Available at: <<http://inosmi.ru/politic/20160822/237601288.html>>
18. *Kudors A.* (2015, 17 aprelja) "'Russkij mir" – ot koncepcii "mjagkoj sily" do obosnovanija vojny' ["Russian world" – from the concept of "soft power" to the justification of the war]. Available at: <<http://inosmi.ru/sngbaltia/20150417/227571026.html#ixzz3XysjH8km>>
19. *Levyk B.* (2012) 'Vijs'kova bezpeka postradyans'kyx respublik 1991–2011 rr' [Military Security of the Post-Soviet Republics 1991–2011]. L'viv: Vyd-vo NU "L'vivs'ka politexnika", 380 s.
20. *Losiev I.* (2015, 10 sichnia) 'Horbachov, Yeltsyn i nashi iliuzii' [Gorbachev, Yeltsin and our illusions]. *Den'*.
21. *Mel'nychuk I.M.* (2015) 'Integracijni proekty Rosijs'koyi Federaciyi na postradyans'komu prostori: monografiya' [Integration projects of the Russian Federation on the post-Soviet space: a monograph], Chernivci: Chernivecz'kyj nac. un-t, 400 s.
22. *Ozhevan M.A.* (2016) 'Neoimpers'ka "doktryna Putina" ta "ukrayins'ka kryza" v ocinkax zaxidnyx ekspertiv' [Neo-Imperial "Putin's Doctrine" and "Ukrainian Crisis" in Western experts' assessments]. *Regional'ni strategiyi SShA i Yevropy: zovnishn'opolitychnyj i bezpekovyj vymir: monografiya.* Kyiv: Centr vil'noyi presy, S. 489–506.
23. *Paraxons'kyj B.O.* (2001) 'Strategichni interesy Ukrayiny v krayinax Chornomors'kogo regionu ta problemy nacional'noyi bezpeky: monografiya' [Strategic interests of Ukraine in the countries of the Black Sea region and the problems of national security: monograph], Ky'yiv: NISD, 134 s.
24. *Putin V.V.* (2012) 'S sovremennoj Rossiej vygodnee druzhit' i nadezhno sotrudnichat' [It is more profitable to be friends and cooperate with modern Russia]. *Rossija v global'nom mire 2000–2011: hrestomat.: v 6 t.*, Moskva: Aspekt press, T. 1, S. 43–49.
25. *Rezhym Putina pered vyklykamy chasu: analit. dop.* (2017) [Mode Putina before wikliki hour: analytics report] / M.M. Rozumnyj, I.V. Valyushko, R.V. Vlasenko ta in.; za zag. red. M.M. Rozumnogo. Kyiv: NISD, 84 s.
26. *Rossija hochet poluchit' jekvivalent Jaltinskogo soglashenija* (2015, 10 ijunja) [Russia wants to get the equivalent of the Yalta Agreement]. Available at: <<https://lenta.ru/articles/2015/06/10/stent>>
27. *Solzhenicyn A.* (1990) 'Kak nam obustroit' Rossiju' [How do we equip Russia]. Available at: <http://www.lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/s_kak_1990.txt>
28. *Stent A.* (2015) 'Pochemu Amerika i Rossija ne slyshat drug druga? Vzglyad Vashingtona na novejšuju istoriju rossijsko-amerikanskih otnoshenij' [Why America and Russia do not hear each other? Washington's view on the recent history of Russian-American relations] / per. s angl. E. Lalajan, Moskva: Mann, Ivanov i Feber, S. 363–365.

29. *Strashnyj "Prognoz sobytij XXI veka" nachinaet sbyvatsja* (2015, 4 dekabrja) [The terrible "Forecast of events of the XXI century" begins to come true]. Available at: <<https://ru.insider.pro/opinion/2015-12-04/strashnyi-prognoz-sobytii-xxi-veka-nachinaet-sbyvatsia>>
30. *Trenin D.* (2015, 13 maja) 'Ot Bol'shoj Evropy k Bol'shoj Azii? Kitajsko-rossijskaja Antanta' [From Greater Europe to Greater Asia? Chinese-Russian Entente]. Available at: <http://carnegie.ru/2015/05/13/ru-60066/i8ho?mkt_tok=3RkMMJWWfF9wsRojua%2FOZKXonjHpfsX67e4kUKOg38431UFwdejKpmjr1YcISst0a>
31. *Xyzhnyak I.A.* (2018) 'Vid "naviky razom" do "omnes et singulos" (razom i okremo). Ukrayina u systemnomu protystoyanni globalnyx polyusiv syly: monografiya' [From "forever together" to "omnes et singulos" (together and separately). Ukraine in the systemic confrontation of the global forces poles: a monograph], Kyiv: Samit-Knyga, 416 s.
32. *Chekalenko L.* (2013) 'Integracijnyj proekt: Soyuzna derzhava Rosiyi ta Bilorusi' [Integration project: Union state of Russia and Belarus]. *Zovnishni spravy* 4: S. 40–43.
33. *Kondratenko O.Yu.* (2016) 'Ukraine as a geopolitical priority of the Russian Federation'. *Historia i Polityka*, No 16 (23), P. 101–113.
- УДК 341.96